

SCHUDDEN AAN DE KENNISHIËRARCHIE

Gesprek met Olga Van Oost en Alexander Vander Stichele, FARO

Het kan geen toeval zijn: als deze Museumpeil over ‘musea en onderzoek’ verschijnt, loopt bij FARO een traject over... ‘onderzoek, kennisproductie, erfgoed en musea’. Dat bleek in een gesprek met Olga Van Oost, algemeen directeur, en Alexander Vander Stichele, coördinator Onderzoek bij het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Patrick De Rynck

↑ Olga Van Oost, algemeen directeur van FARO
→ Alexander Vander Stichele, coördinator Onderzoek bij FARO

► *Ik val met de deur in huis, aangezien jullie ook beleidsvoorbereidend werk doen. Hoe staat het in Vlaamse beleid met ‘onderzoek in het musea’?*

Olga Van Oost: ‘In de strategische visienota van de minister wordt onderzoek als aparte functie niet echt in de verf gezet. De aandacht gaat naar facetten als erfgoedzorg, erfgoed voor iedereen, het digitale, diversiteit, duurzaamheid... Dat zijn de grote maatschappelijke thema’s. Zo is de nota ook opgebouwd. De functie onderzoek wordt niet apart benoemd.’

Alexander Vander Stichele: ‘Je kunt natuurlijk aan alle thema’s een onderzoekscomponent koppelen, al wordt het inderdaad niet als dusdanig naar voren geschoven.’

De shift naar de samenleving

Er is vaak sprake van een slingerbeweging in de museumwereld: van publiekswerking naar behoud en beheer, vervolgens naar pakweg onderzoek en weer terug.

Olga: ‘Is dat zo? Wat ik al jaren zie in het beleid, maar ook internationaal, is dat er bij musea en in het erfgoed veel meer aandacht is voor het maatschappelijke. Dat is de grote wending: de maatschappelijke context wordt almaar belangrijker. De vraag wordt dan: hoe positioneren musea zich daarin? Dat is voor mij geen slingerbeweging maar een boeiende ontwikkeling. Het gaat om de zoektocht naar maatschappelijke relevantie.’

Wat betekent die maatschappelijke wending voor de onderzoeksfunctie?

Olga: ‘Dat is de vraag waar we nu voor staan en die wij als FARO ook stellen. We lopen een traject over de betekenis van onderzoek en kennisontwikkeling. Wat ik zie, is soms een rigide denken: de collectie apart, onderzoek apart, publiek apart. Daar zit een denkfout. Hoewel functies vaak als aparte hokjes worden behandeld, gaat het in de praktijk over een kruisbestuiving tussen functies, of dat zou toch moeten zijn.’

‘Vorig jaar maakten musea een nieuw beleidsplan op voor de komende jaren. We kregen toen nogal wat vragen over de functie ‘onderzoek’: onderzoek, hoe definiëren we dat? Waar hebben we het over? Is dat per definitie het academisch onderzoek zoals het eerder klassieke kunsthistorische onderzoek? Maar in musea gebeurt zoveel meer rond kennisproductie. Waar staat dat in dit verhaal? Denk aan *citizen*

science of participatief werken. Die shift, daar gaat het om. Het is goed dat zo iets tijdens zo'n traject naar boven komt. De interesse in het lerend netwerk is groot: dit is dus een goed moment om met deze vragen aan de slag te gaan.'

Alexander: 'Je ziet dat het publieke en de back-office steeds meer gemengd worden. Denk aan restauratieprojecten die het publiek kan volgen. Maar het klopt ook dat onderzoek als een aparte functie wordt gezien. En veel musea komen er niet toe, behalve als ze zelf onderzoekinstellingen zijn. Musea zijn eigenlijk vooral instrumenteel voor academici, terwijl die verhouding best wel eens omgekeerd mag worden: dat musea de leiding nemen. Vaak is onderzoek ook gericht op collectievalorisatie. Terwijl er in een museumwerking zoveel andere aspecten zijn die onderzoekswaardig zijn. Musea zitten effectief met die vraag, bleek in het beleidsplanningstraject.'

Pikorde

Klassiek gaat het zo: je doet onderzoek naar je collectie, of iemand anders doet dat, en daar komt vervolgens een expo, website of boek over. Olga: 'Wij willen het opentrekken. Wat is kennis? Kennis is macht, en dus is er een hiërarchie. Daar even aan schudden, daar heb ik het voor. Natuurlijk blijft onderzoek naar de collectie en de objecten belangrijk, en we moeten daarin blijven en nog meer investeren. Maar tegelijk moeten we ook durven om de klassieke hiërarchieën in vraag te stellen: de klassieke conservator staat nog altijd iets hoger in de pikorde dan de publiekswerkers, die ook kennis genereren. Toch? Dat paradigma moet anders.'

'Wat ik al jaren zie in het beleid, maar ook internationaal, is dat er bij musea en in het erfgoed veel meer aandacht is voor het maatschappelijke. Dat is de grote wending.'

(Olga Van Oost)

'Ik geef zelf graag het voorbeeld van In Flanders Fields Museum in Ieper, waar een beperkte ploeg eigen onderzoekers baanbrekend werk doet. Ze zetten daar sterk in op historisch onderzoek als fundament, met een eigen documentatiecentrum. Dat leidde onlangs tot een bijzonder boeiende tentoonstelling over de Eerste Wereldoorlog en de gevolgen voor het

Het GUM in Gent vult het begrip 'onderzoek' op een heel eigen en eigentijdse manier in. Zie het openingsartikel. Foto: Martin Corlazzoli.

‘Vaak is onderzoek ook gericht op collectievalorisatie. Terwijl er in een museumwerking zoveel andere aspecten zijn die onderzoekswaardig zijn.’

(Alexander Vander Stichele)

Midden-Oosten. Die richt zich eerder tot een nichepubliek, terwijl de vaste presentatie een ruim publiek bereikt. Zeer inspirerend!’

Een internationale tendens

We hebben het over de maatschappelijke wending. Dat betekent concreet: samenwerken met je omgeving, erfgoedgemeenschappen en gemeenschappen tout court, andere vormen van kennisproductie, andere medewerkersprofielen, diversiteit en inclusie...

Olga: ‘Inclusiviteit en diversiteit bevorderen zijn dé prioriteit van veel musea. Dat is en blijft erg moeilijk omdat musea, en kunstmusea in het bijzonder, in de kiem vrij elitaire instellingen zijn. Dat wist Pierre Bourdieu al in de jaren ’60 en ’70 toen hij samen met Alain Darbel het publieksonderzoek in Franse musea introduceerde. Het onderzoek naar collecties, gefundeerd op een klassiek, westers onderzoekskader, bevestigt vaak dat elitaire karakter. Als we dus écht inclusief willen zijn, is het nodig om deze kaders te verruimen, en ook andere theoretische en academische perspectieven in te brengen. Het samenwerken met gemeenschappen is ook essentieel om tot die meerstemmigheid te komen. Niet makkelijk, opnieuw, maar heel boeiend. Op die manier zullen we ook op een organische manier bijkomende canons ontwikkelen enzovoort.’

Alexander: ‘Denk bijvoorbeeld aan wat het MAS heeft gedaan voor zijn Congo-tentoonstelling. Daar werd samengewerkt met mensen uit Congo en uit de diaspora, die ook mee de catalogus schreven. Hier gaat het dus om het erkennen van kennis die daar aanwezig is en om het feit dat visies ook mogen botsen. Het ging ook over het feit dat kennis over het *omgaan* met objecten óók onderzoek is.’

Olga: ‘Of kijk naar de nieuwe ICOM-definitie waarin de participatie van gemeenschappen wordt geïntroduceerd én de notie onderzoek naar voren is geschoven! Met andere woorden: het verhaal dat we hier nu vertellen is internationaal. Als je op internationaal niveau zegt “onderzoek is belangrijk, maar wordt te weinig belicht”, dan is iedereen het eens.’

Herziening van concept ‘onderzoek’

‘En dan rijst de vraag: wat is onderzoek? Wie is onderzoeker? Welke profielen hebben we nodig? Daar spelen diverse dingen: de academi-

sche historici en kunsthistorici blijven heel belangrijk, ook methodologisch. Onderzoekers die aan waarheidsvinding doen, dat blijft essentieel. Tegelijk moet je meer erkenning ambiëren voor andere methodologieën en andere soorten onderzoek. Die zijn evenveel waard. Ik denk aan ‘geleefde kennis’, naast academische kennis. Dat moeten we kunnen vatten. Het gaat niet alleen over het object, maar ook over waarom een object belangrijk is voor een gemeenschap enzovoort. Dat lijkt me boeiend. En het vraagt andere profielen. Het is een shift die diep gaat.’

Alexander: ‘Daar ben ik het mee eens. Het concept onderzoek is aan verbreding toe. Er worden alternatieve vormen uitgeprobeerd en de ruimte moet er zijn om die te kunnen verkennen. Om collecties anders te gaan tonen en ermee te experimenteren: met je publiek aan de slag gaan, kijken hoe expo’s door andere blikken anders gelezen worden.... Wat vroeger gezien werd als ‘toegepast’, levert net zo goed belangrijke kennis op. En ook een publiekswerker doet aan onderzoek: denk bijvoorbeeld aan iemand die jaren ervaring heeft met blinde en slechtziende mensen in musea.’

Tijd voor reflectie

Olga: ‘De nood aan andere methodologieën dan het klassieke betekent ook dat je andere vaardigheden nodig hebt, bijvoorbeeld om met gemeenschappen te werken. In die zin is de museologie volgens mij in de eerste plaats een vakgebied in de sociale wetenschappen. Het gaat immers over de plek en betekenis van musea in de samenleving, en hun interactie met gemeenschappen. Maar we hebben nood aan tijd en investeringen om die andere werkwijzen te ontwikkelen. Alles begint natuurlijk met de erkenning dat het belangrijk is om de klassieke organisatieschotten en denkpatronen te doorbreken.’

Alexander: ‘Je ziet het aan museumprojecten die participatief willen zijn. Dat is heel tijdsintensief en het vergt andere vaardigheden. Je moet ook bereid zijn je expertise tijdelijk neer te leggen. In waarderingsprojecten zie je het

gebeuren. Dat is collectieonderzoek dat je niet laat doen door één conservator. Je betreft er een aantal stemmen bij. Zo wordt de collectie een instrument waarmee je moet leren omgaan. Er is nog aarzeling, maar we zien dat wie het doet, vaak heel tevreden is en het ook waardevol vindt. Dat geldt ook voor archieven.’

Olga: ‘Ons beleid in Vlaanderen mag wat dat betreft best baanbrekend worden genoemd. Musea zijn ingekapseld in het ruimere erfgoeddenken, en dat werkt. Dat vind ik echt. Vanuit dat ruimere erfgoeddenken krijg je andere insteken.’

De longue durée

Merken jullie druk uit politieke hoek? De hang naar snelle en hoge bezoekerscijfers die de trage functie onderzoek tegengaat?

Alexander: ‘Directe politieke druk zie ik niet. Maar natuurlijk is er wel druk als het over bezoekerscijfers gaat en het organiseren van *crowd pleasers*. Ook in de concurrentie tussen kunst- en cultuursteden is er vaak een soort kortetermijndenken waardoor de *longue durée*, en dus ook het onderzoek, erbij inschiet. Denk ook aan het inkopen van tentoonstellingen. Wat je meer ziet, en daarin zijn musea kinderen van hun tijd, is de gevoeligheid die verbonden is met maatschappelijke thema’s. We moeten in elk geval vermijden dat musea die niet meer durven aansnijden omdat het te gevoelig zou liggen. Bang zijn dat...: dat moeten we echt doorbreken, op basis van onderzoek én zelfvertrouwen: we hebben kennis daarover en dus doen we er ook iets mee.’

Olga: ‘Daar ben ik het helemaal mee eens. Je kunt vrij neutraal vaststellen dat er druk is, maar ik vraag mij af of dat zo nieuw is, bijvoorbeeld het spanningsveld met toerisme en dus met het economische. En wat de politiek betreft, hebben we een structuur van commissies met experts, het departement, het kabinet. Daardoor blijft de afstand wat programmering betreft behouden. Zo hoort het ook: het is niet omdat je subsidies krijgt, dat je moet volgen wat de politiek zegt.’

Impact in beeld

Olga: ‘De finaliteit is voor musea iets anders dan koppen tellen. Het gaat om je maatschappelijke betekenis, over je verankering in een omgeving, over sociaal-cultureel werken. Dat is

‘Wat vroeger gezien werd als “toegepast”, levert net zo goed belangrijke kennis op. En ook een publiekswerker doet aan onderzoek.’

(Alexander Vander Stichele)

In Flanders Fields Museum in Ieper: de tentoonstelling *Voor de Beschaving* belichtte de gevolgen van WO1 in het Midden-Oosten tot vandaag de dag.

enorm belangrijk en niet altijd evident om duidelijk te maken aan beleidsmakers. Ook daar speelt onderzoek een heel belangrijke rol in. Ik hoop dat we dit soort dingen in de toekomst beter zullen kunnen aanbrengen bij het beleid. Ook in de sector zelf: als je een maatschappelijke rol wil spelen, moet je inzetten op maatschappelijke betekenis en kennisproductie. Je moet argumenten hebben. Een publieke instelling zijn, dat betekent wel iets. Dat is iets anders dan een privéorganisatie, die andere finaliteiten heeft. En het is niet omdat je gesubsidieerd bent dat alleen cijfers nog van tel zijn. Maatschappelijke waarde hebben is iets dat ruimer gaat. Die *battle* moeten we blijven voeren.’

Alexander: ‘Er is een belangrijke evolutie rond bezoekerscijfers. We zijn met de sector bezig met het anders tellen en registreren. “We willen dat onze impact meer in beeld komt,” zeggen

musea terecht. Dat ook het werken met gemeenschappen wordt gevaloriseerd. Daar zie je een kentering. En het beleid staat daar niet negatief tegenover. Men wil natuurlijk indicatoren hebben. Vanuit FARO hebben we een nieuw registratiekader ontwikkeld, samen met een werkgroep van musea. Daar kregen we alleen maar lof voor, ook van grote musea. We gaan dat nu testen en vanaf 2024 kunnen we anders gaan registreren. Dat is het ideaalbeeld.’

Verwondering

Waar hoop je met jullie traject op uit te komen?
Olga: ‘Dat weten we nog niet, juist omdat alles op losse schroeven kan staan. De vraag is bijvoorbeeld ook: wat is onderzoek? Waarom is de huidige kennishiërarchie wat ze is? Wat zit daarachter aan dominante waardepatronen? Welke andere opvattingen en denkbeelden zijn er in de wereld die het rationele niet zo schei-

‘Wat is onderzoek? Waarom is de huidige kennishiërarchie wat ze is? Wat zit daarachter aan dominante waardepatronen?’

(Olga Van Oost)

den van “de rest”? We willen daar een zekere klaarheid in krijgen. Reflectie hoort er ook bij: waar zijn we mee bezig? Dat is ook onderzoek. Heel eenvoudig: we hebben het erover, maar wat betekent het echt? Wat zijn de juiste vragen voor het onderzoek? Vanuit reflectie tot goede vragen komen, dat lijkt evident, maar is het niet.’

Alexander: ‘Begint niet alle onderzoek met verwondering?’ ◀